

УДК 377.3 (045)

ГЕРАСИМОВА Інна Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології, транзактний аналітик ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна;
ГЕРАСИМОВА Наталія Євгенівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і психології ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна
e-mail: inna_anni_0512@ukr.net

УМОВИ ОСОБИСТІСНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ

***Анотація.** Розглянуто умови виникнення особистісної конфліктності. Проаналізовано рівні розвитку психологічного протиріччя, які лежать в основі особистісної конфліктності та її необхідні особистісні й ситуативні умови. Досліджено наслідки особистісної конфліктності. Виділено конфліктність істеричного, obsesивно-психостенічного і неврастенічного типів. Вивчення конфліктності особистості в сучасній науці здійснено в міждисциплінарному науковому просторі, про що свідчить інтерес до цього феномена в галузі філософії, соціології, культурології, історії, педагогіки, психології, психотерапії.*

***Ключові слова:** конфліктність; особистісна конфліктність; типи конфліктності; наслідки особистісної конфліктності; особистісні й ситуативні умови; переживання; рівні розвитку психологічного протиріччя.*

Постановка проблеми. Проблема особистісної конфліктності в контексті соціалізації особистості набуває особливого значення через зростання конфліктогенних чинників сучасного життя. Джерелом їх виникнення виступають не лише закономірні глибинні трансформації ціннісно-нормативних основ суспільства, що постійно розвивається, але й специфічні труднощі «дорослішання», які обумовлені конкретним «простором-часом» соціалізації.

Сучасні психологічні дослідження ситуації розвитку особистості вказують на підвищену соціально-рольову неоднозначність, складність соціально-психологічних завдань становлення, підкреслюють неминучу обумовленість їх вирішення моментами переживання внутрішньої конфліктності, психологічної дезорієнтованості, емоційного дискомфорту. Ефективність інтеграції особистості у професійний і соціальний світ значною мірою залежить від сформованості здатності вирішувати складні життєві ситуації, обирати адекватні способи розв'язання життєвих проблем без незворотних негативних наслідків і особистісних деформацій.

Аналіз наукової літератури показує, що поняття «конфліктність» розглядається на рівні: особистості; міжособистісних стосунків; соціально-психологічних чинників. У результаті діагностики властивостей особистості, що супроводжують прояви конфліктності, теоретично встановлено, що ця властивість пов'язана з такими характеристиками індивідуальності як агресивність, тривожність, ворожість і схильність до ризику

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти проблеми особистісної конфліктності, її джерел і шляхів подолання є предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних учених: З. Фрейд (1915), О. Лурія (1930), К. Хорні (1937), В. М'ясищев (1960), В. Франкл (1967), О. Леонтьєв (1975), Ф. Василюк (1984), Є. Донченко і

Т. Титаренко (1987), А. Шипілов (1989), М. Пірен (1997), Г. Ложкін (2000), Н. Пов'якель (2000), І. Герасимова (2016), Н. Герасимова (2017) та ін. Водночас ряд теоретичних і прикладних аспектів цієї проблеми залишаються поки що недостатньо з'ясованими.

Метою статті є з'ясування умов виникнення особистісної конфліктності.

Виклад основного матеріалу. Переживання особистістю своєї неоднозначності, складності внутрішнього світу, усвідомлення мінливості власних бажань і домагань, найчастіше неможливості їх реалізації, коливання самооцінки, боротьба мотивів – усе це є сферою особистісної конфліктності. Проте існують умови, які сприяють її виникненню. Розглянемо їх більш докладно.

Загально визнано, що особистісна конфліктність не може виникати без впливу на особистість навколишнього середовища, у тому числі соціуму. «Чистої», що виникає тільки через внутрішні дії, особистісної конфліктності немає. Її можна поділити на дві групи, виходячи з природи протиріч, що лежать в основі конфліктності: 1) та, що виникає як результат переходу об'єктивних суперечностей, зовнішніх стосовно людини, у внутрішній світ (моральна конфліктність, адаптаційна й ін.); 2) та, що виникає з протиріч внутрішнього світу особистості (мотиваційна конфліктність, конфліктність неадекватної самооцінки), яка відображає відношення особистості до навколишнього середовища [11, с. 273].

Е. Донченко й Т. Титаренко [7, с. 132] виділяють три рівні розвитку психологічного протиріччя, які лежать в основі особистісної конфліктності: 1) психологічна рівновага внутрішнього світу особистості; 2) порушення рівноваги, ускладнення, основних різновидів діяльності, проєкція психологічного дискомфорту на роботу, спілкування з іншими (особистісна конфліктність); 3) неможливість реалізації планів і програм, «розрив життя», неможливість виконувати свої життєві функції до того часу, поки не розв'яжеться протиріччя (життєва криза).

На кожному з цих рівнів можливе вирішення протиріччя. Ця можливість залежить від того, що людині необхідно для нормальної життєдіяльності, яким її потребам загрожує нереалізація. Може бути і так, що до особистісної конфліктності в людини так і не доходить. Усе життя присвячується задоволенню елементарних потреб. Вона живе за схемою: поїла, можна і поспати, поспала, можна і поїсти. Проте нерідко протиріччя може розвиватися далі й переростати у внутрішню конфліктність. Виявляється, що для того, щоб виникла особистісна конфліктність, необхідна присутність особистісних і ситуативних умов. Серед *особистісних умов* звичайно називають наявність в індивіда: складного внутрішнього світу й актуалізації цієї складності; складної й розвиненої ієрархії потреб і мотивів; високого рівня розвитку почуттів і цінностей; складно організованої й розвинутої когнітивної структури, здатності індивіда до самоаналізу і саморефлексії.

Ситуативні умови, які роблять особистісну конфліктність актуальною, досліджені в роботах В. Мерліна [13, с. 239]. Ці умови поділяють на зовнішні й внутрішні. Зовнішні умови конфліктності зводяться до того, що задоволення яких-небудь глибоких і активних мотивів та відносин особистості стає зовсім неможливим або перебуває під загрозою: уже в боротьбі з природою виникають труднощі й перешкоди для задоволення мотивів та відносин особистості; задоволення одних мотивів із неминучістю породжує виникнення нових, ще не вдоволених мотивів; громадське життя вимагає обмеження різних мотивів, іноді дуже глибоких, наприклад, прагнення до збереження життя.

Натомість внутрішня конфліктність виникає тільки тоді, коли зовнішні обставини породжують певні внутрішні умови. Внутрішні умови конфліктності зводяться до протиріччя між різними сторонами особистості: ці сторони повинні бути

значущими; вони повинні мати приблизно рівну значущість для особистості; особистість усвідомлює суб'єктивну нерозв'язність ситуації. Конфліктність виникає тоді, коли особистості здається, що вона не в змозі змінити ситуацію. У результаті особистість гостро переживає ситуацію вибору, емоційно поринає в неї [16, с. 76].

Особливості переживання особистісної конфліктності зумовлені тим, що переживання є формою активності особистості, у якій усвідомлюється протиріччя і йде процес її вирішення на суб'єктивному рівні. Переживання є емоційно забарвленим станом особистості. Серед змінюваних характеристик суб'єкта, які відносяться до змінних станів, часто виділяють активаційні й емоційні характеристики (Ф. Василюк) [4, с. 69]. Так, *активаційні характеристики* відображають фізіологічну забезпеченість психічного стану. Поряд з активаційними часто звертаються до емоційних складників психічного стану. Тривалий час такий стан у психології вивчається саме як емоційний, з яким зазвичай ототожнюють наявність тих або тих переживань. Традиційність виокремлення емоційних характеристик його пов'язана з тим, що саме вони надають психічному стану суб'єктивної визначеності, тим самим роблять його явищем, яке доступне безпосередньому вивченню [9, с. 137].

В особистісному конфлікті *емоційний* складник представлений психоемоційною напругою. Її прийнято відносити до класу емоційних явищ. Психоемоційна напруга є формою представлення у психіці людини особистісної змісту подій, що відбуваються в її житті, і відображає ступінь задоволення її потреб. Вона характеризується суб'єктивною якістю (модальністю) і предметним змістом.

За суб'єктивною якістю психоемоційна напруга, як і інші емоції, що виникають у ситуації незадоволеності потреб, є негативним емоційним переживанням. До нього відносять такі модальності емоцій, як незадоволеність, роздратування, пригніченість, тривога, дискомфорт. Несприятливий емоційний стан може впливати на фізіологічні процеси в організмі людини, сприяти розвитку багатьох хронічних захворювань [12, с. 65]. Предметний зміст психоемоційної напруги складають ситуації, умови й події, що відбуваються в життєдіяльності людини і сприйняті нею як перешкода задоволенню потреб. Це, як правило, складні ситуації діяльності, соціальної взаємодії й внутрішнього життя людини.

Ф. Василюк розглядає переживання як «особливу внутрішню діяльність, внутрішню роботу, за допомогою якої людині вдається перенести ті або ті життєві події, відновити втрачену душевну рівновагу, упоратися з критичною ситуацією» [4, с. 69]. При цьому він виділяє чотири типи переживань: гедонічне, реалістичне, ціннісне і творче. Для внутрішньої конфліктності, на його думку, характерне ціннісне переживання.

Існують два підтипи ціннісного переживання. Перший із них реалізується, коли суб'єкт ще не досягнув вищих етапів ціннісного вдосконалювання, і супроводжується зміною його ціннісно-мотиваційної системи. Можливі випадки, коли мотиви, що не відповідають цінностям, відкидаються або просто знижуються за ієрархічним рангом, утрачають свою значущість. Ціннісні переживання другого підтипу можливі на вищих щаблях розвитку ціннісної свідомості. Тут не цілісність належить особистості, а, навпаки, особистість виявляється частиною, що охоплює цінності, належить їй та в ній знаходить сенс свого життя.

Таким чином, переживання особистісної конфліктності відрізняється від інших типів переживань тим, що визначається як психоемоційна напруга. У ній виражається усвідомлення особистістю труднощів зазначеної ситуації, має місце процес вибору, сумніву і боротьби, перебудова ціннісно-мотиваційної системи особистості.

Наслідки особистісної конфліктності можуть бути позитивними і негативними. Особистісна конфліктність може бути конструктивною (продуктивною, оптимальною) і

деструктивною (руйнуючі особистісні структури людини). Конструктивною є конфліктність, що характеризується максимальним розвитком конфлікуючих структур і мінімальними особистісними витратами на її вирішення. Конструктивно вирішена особистісна конфліктність – це один із механізмів гармонізації особистісного розвитку [5; 6]. Так, В. Афонькова, Л. Божович, аналізуючи ранні періоди розвитку дитини, відзначають, що внутрішня конфліктність ускладнює психічне життя, сприяє її переходу на нові рівні функціонування [2, с. 185]. Натомість оптимальна особистісна конфліктність розглядається як основа морального розвитку. В основі здійснення морального вчинку перебуває «хворе сумління», що спонукає людину діяти всупереч власній вигоді й підніматися до вищих моральних цінностей.

Індивід усвідомлює себе особистістю на основі подолання протиріч і конфліктності. Характеристика особистості лежить у співвідношенні різних систем сформованих життєвих відносин, що породжують боротьбу між ними. На думку О. Леонтьєва, «іноді ця боротьба проходить у зовні непримітних, буденно драматичних формах і не порушує гармонійності особистості, її розвитку; адже гармонійна особистість зовсім не є особистістю, яка не знає ніякої внутрішньої боротьби. Однак іноді ця внутрішня боротьба стає головним, що визначає всю сутність людини» [12, с. 50].

Позитивно вирішена конфліктність загартовує характер, формує рішучість, стійкість поведінки, незалежність від випадкових обставин, сприяє становленню стабільної спрямованості особистості. В. Мерлін уважав, що «психологічна конфліктність відіграє істотну роль у формуванні нових рис характеру й у корінній перебудові особистості» [14, с. 146].

Особистісна конфліктність може сприяти формуванню адекватної самооцінки, що, у свою чергу, допомагає самопізнанню й самореалізації особистості. Деструктивною вважається особистісна конфліктність, яка збільшує роздвоєння особистості, переростає в життєві кризи або веде до розвитку невротичних реакцій [6, с. 5].

Тривала особистісна конфліктність загрожує ефективності діяльності. На думку російського філософа М. Бердяєва «рефлектуючий і той, хто вагається, не може бути воїном, – він весь занурений у послаблююче її самороздвоєння, він не впевнений у тій активній, творчій силі, який міг би впливати на світ ... Рефлексія, роздвоєння й сумніви є розслаблена пристосованість до дурної множинності світу необхідності. Стан сумніву є стан несвободи, залежності, пригніченості» [1, с. 32].

Тривала внутрішня конфліктність може гальмувати розвиток особистості. Як вважає Л. Божович, «людина, яка постійно стикається з внутрішньою конфліктністю, буде відрізнятися непевністю, нестійкістю поведінки, нездатністю домагатися свідомо поставлених цілей, тобто в неї будуть відсутні саме ті риси, що як основні входять у характеристику психологічно зрілої особистості» [3, с. 13].

Часта особистісна конфліктність може привести до втрати впевненості людини у своїх силах, формування стійкого комплексу неповноцінності, а іноді – і до втрати сенсу життя. Гостра особистісна конфліктність, як правило, приводить до деструкції існуючих міжособистісних відносин у сім'ї, навчанні, роботі. Вона може бути причиною підвищеної агресивності, тривожності, дратівливості у спілкуванні.

Особливо варто зупинитися на проблемі переростання особистісної конфліктності в невротичну конфліктність. Властиві конфліктності переживання стають джерелом захворювання в тому випадку, коли займають центральне місце в системі відносин особистості. Вона не може змінити конфліктність так, щоб зникла патогенна напруга і був знайдений раціональний вихід із такого положення. Така конфліктність займає провідне місце в житті людини, виявляється для неї нерозв'язною затягується, створює афективну напругу, що загострює суперечності, підсилює труднощі, підвищує нестійкість і збудливість, поглиблює й болісно фіксує переживання, знижує

продуктивність і самоконтроль. Класифікація невротичної конфліктності з урахуванням внутрішніх механізмів її розвитку дана В. М'ясіщевим [15, с. 127], який описує конфліктність істеричного, obsесивно-психостенічного й неврастенічного типів. Так, *істеричний тип* характеризується завищеними претензіями особистості в єднанні з недооцінкою об'єктивних умов або вимог інших. *Obsесивно-психостенічний тип* невротичної конфліктності характеризується суперечливими власними потребами, боротьбою між бажанням і обов'язком, між моральними принципами й особистісними прихильностями. *Неврастенічний тип* являє собою протиріччя між можливостями особистості та її завищеними вимогами до себе. При виникненні цієї конфліктності відіграють роль високі вимоги, які формують напруженість сучасного життя.

Таким чином, невротична конфліктність як особисто нерозв'язна проблема «бути собою серед інших» перекреслюється проблемою «бути» (базальним рівнем занепокоєння при неврозі страху), проблемою «бути собою» (при неврозі нав'язливих станів), проблемою «бути собою серед інших» (з акцентом на «бути собою» при істеричному неврозі) або «бути серед інших» (при неврастенії) (Ю. Канатаєв) [10, с. 37].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі систематизації теоретичних підходів до проблеми особистісної конфліктності в контексті соціалізації особистості встановлено, що психологічну реальність даного феномену визначає складна взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників. Найбільш продуктивним підходом до системного вивчення їх взаємодії виступає ситуаційний підхід, який дозволяє включити в аналіз описові й функціональні характеристики особистісної конфліктності. Особистісна конфліктність розглядається як важливий, необхідний психологічний механізм трансформації особистості в соціальній ситуації дорослішання і представляє собою специфічну суб'єктивну форму відображення протиріч між вимогами та умовами соціально-культурної дійсності, особистісними потребами і ресурсами особистості.

Перспективу подальших досліджень зазначеної проблеми складають питання визначення чинників і умов профілактики особистісної конфліктності, що зумовлена дефіцитом партнерських відносин, особистісного і професійного самовизначення.

Список використаної літератури

1. Анцупов А. Я. Конфликтология : теория, история, библиография / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – Москва : Дом Советов, 1996. – 143 с.
2. Афонькова В. М. Конфликты в коллективе старшеклассников и пути их преодоления : дисс... канд. пед. наук / В. М. Афонькова. – Москва, 1975. – 201 с.
3. Божович Л. И. Проблема конфликта в подростковом возрасте / Л. И. Божович // Вопросы психологии. – 1978. – № 2. – С. 25–37.
4. Василюк Ф. В. Психология переживания / Ф. В. Василюк. – Москва : Изд-во МГУ, 1984. – 78 с.
5. Герасимова Н. Є. Сучасні погляди на проблему дослідження внутрішньоособистісного конфлікту / Н. Є. Герасимова // Психологія : зб. наук. пр. – Київ, 2001. – Вип. 13. – С. 63–68.
6. Герасимова І. В. Психологічний аналіз факторів, що негативно впливають на формування особистості студента ВНЗ / І. В. Герасимова // Психологія : зб. наук. пр. – Київ, 2002. – Вип. 15. – С. 329–336.
7. Донченко Е. А. Личность : конфликт, гармония / Е. А. Донченко, Т. М. Титаренко. – Київ : Политиздат Украины, 1989. – 175 с.
8. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 79 с.
9. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 159 с.
10. Канатаев Ю. А. Психология конфликта / Ю. А. Канатаев. – Москва : ВАХЗ, 1992. – 79 с.
11. Конфликтология : учебник / под ред. А. С. Кармина. – Санкт-Петербург : Лань, 1999. – 442 с.
12. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 212 с.
13. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – Киев : Ваклер, 1997. – 300 с.
14. Мерлин В. С. Проблемы экспериментальной психологии личности / В. С. Мерлин // Уч. зап. Пермск. пед. ун-та. – Т. 77. – Пермь, 1970. – С. 103–164.
15. Мясшцев В. Н. Личность и неврозы / В. Н. Мясшцев. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1960. – 142 с.
16. Соколова Е. А. Влияние межличностного конфликта на эффективность взаимодействия педагога с коллективом старшеклассников : дисс... канд. психол. наук / Е. А. Соколова. – Москва : МКЦ, 1997. – 105 с.

References

1. Antsupov, A. Y., & Shipilov, A. I. (1996). *Conflictology: theory, history, bibliography*. Moscow: The House of Soviets (in Russ.)
2. Afonkov, V. M. (1975). *Conflicts in the team of high school students and ways to overcome them: diss ...* Cand. Ped. Sciences. Moscow (in Russ.)
3. Bozhovich, L. I. (1978). The problem of conflict in teenage. *Voprosy psichologiyi (The question of psychology)*, 2, 25–37 (in Russ.)
4. Vasilyuk, F. V. (1984). *Psychology of experience*. Moscow: Publishing house MGU (in Russ.)
5. Gerasimova, N. E. (2001). Modern views on the problem of research of intrapersonal conflict. *Psychologiya (Psychology)*, 13, 63–68 (in Ukr.)
6. Gerasimova, I. V. (2002). Psychological analysis of factors that negatively affect the formation of the personality of a student of the university. *Psychologiya (Psychology)*, 15, 329–336 (in Ukr.)
7. Donchenko, E. A., & Titarenko, T. M. (1989). *Personality: Conflict, Harmony*. Kyiv: Politizdat of Ukraine (in Russ.)
8. Izard, K. E. (1999). *Psychology of emotions*. St. Peterburg: Peter (in Russ.)
9. Ilyin, E. P. (2001). *Emotions and feelings*. St. Peterburg: Peter (in Russ.)
10. Kanataev, Y. A. (1992). *Psychology of the conflict*. Moscow: VAKHZ (in Russ.)
11. *Conflictology: textbook* / ed. A. S. Carmin. (1999). St. Peterburg: Lan' (in Russ.)
12. Leontiev, A. N. (1972). *Problems of mental development*. Moscow: Publishing house Mosc. Un-ty (in Russ.)
13. Maslow, A. (1997). *Psychology of Being*. Kyiv: Vuckler (in Russ.)
14. Merlin, V. S. (1970). *Problems of Experimental Psychology of Personality*. scientific notes of the Perm Pedagogical University, 77, 103–164 (in Russ.)
15. Myasyshev, V. N. (1960). *Personality and neuroses*. Leningrad: Publishing House of the Leningrad State University (in Russ.)
16. Sokolova, E. A. (1997). *The Influence of Interpersonal Conflict on the Effectiveness of the Interaction of the Teacher and the Team of High School Students: diss ...* Cand. Psychologist Sciences. Moscow (in Russ.)

Abstract. Gerasymova I. V., Gerasimova N. E. Conditions of personal conflict.

Introduction. *The problem of personal conflict in the context of socialization of the individual acquires special significance due to the growth of confliction factors of modern life. The source of their emergence is not only the logical deep transformations of the value-normative foundations of a constantly developing society, but also the specific difficulties of «maturing», due to the specific «space-time» of socialization.*

Modern psychological studies of the situation of personality development point to increased socio-role ambiguity, the complexity of socio-psychological tasks of formation, emphasize the inevitable conditionality of their solution to the moments of internal conflict, psychological disorientation, and emotional discomfort. The effectiveness of the integration of the individual into the professional and social world depends to a large extent on the ability to solve difficult life situations, to choose the appropriate ways of solving life problems without irreversible negative consequences and personal deformations.

Purpose. *The purpose of the article is to find out the conditions for the emergence of personal conflict.*

Results. *The experience of the personality of his ambiguity, the complexity of the inner world, the awareness of the variability of his own desires and pretensions, often the impossibility of their implementation, the fluctuation of self-esteem, the struggle of motives - all this is a sphere of personal conflict. There are conditions that contribute to its occurrence. Let's consider them more perfectly.*

It is generally acknowledged that personal conflicts can not occur without affecting the identity of the environment, including society. «Pure», which arises only through internal actions, personal conflict is not. It can be divided into two groups based on the nature of the contradictions that underlie conflict: 1) that arises as a result of the transition of objective contradictions external to man, into the inner world (moral conflict, adaptation, etc.); 2) that arising from the contradictions of the inner world of the individual (motivational conflict, conflict of inadequate self-esteem), which reflects the relation of personality to the environment.

At each of these levels a solution to the contradiction is possible. This possibility depends on the fact that a person needs a normal life, whose needs are threatened by non-implementation. It may also be that person's conflict does not reach the person. All life is devoted to the satisfaction of elementary needs. She lives according to the scheme: he ate, can and sleep, sleep, eat and eat. But often contradictions can develop further and grow into internal conflicts. It turns out that in order for personality conflict to emerge, the presence of personal and situational conditions is required.

Among personal conditions is usually called the presence of an individual: a complicated inner world and actualization of this complexity; a complex and developed hierarchy of needs and motives; high level of development of feelings and values; difficultly organized and developed cognitive structure, the ability of the individual to self-reflection and self-reflection.

Originality. *Particularly worth noting is the problem of the transformation of personal conflict into neurotic conflict. The inherent conflicts of experience become the source of the disease in the case when they occupy a central place in the system of personality relationships. It can not change the conflict so that pathogenic stress disappeared and a rational way out of such a situation was found. Such conflict is the leading place in human life, it turns out to be insoluble for it and, by prolonged, creates affective tension that exacerbates contradictions, enhances difficulties, increases instability and agility, deepens and painfully captures feelings, reduces productivity and self-control.*

Conclusion. *On the basis of systematization of theoretical approaches to the problem of personal conflict in the context of socialization of the person it is established that the psychological reality of this phenomenon determines the complex interaction of external and internal factors. The most productive approach to the systematic study of their interaction is the situational approach, which allows to include in the analysis of the descriptive and functional characteristics of personal conflict. Personality conflict is considered as an important, necessary psychological mechanism of personality transformation in the social situation of maturation and is a specific subjective form of reflection of contradictions between the requirements and conditions of socio-cultural reality and personal needs and resources personality.*

Key words: *conflict; the consequences of personal conflict; personal conflicts; types of conflict; personal and situational conditions; experiences; the level of development of psychological contradiction.*

*Одержано редакцією 12.04.2017
Прийнято до публікації 19.04.2017*

УДК 316 (045)

ЗОБЕНЬКО Наталія Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
початкової освіти, Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького,
Україна
e-mail: nsagarda07@gmail.com

РЕАБІЛІТАЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА ШКОЛИ З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ ВІДХИЛЕННЯ В ПОВЕДІНЦІ

Анотація. *Обґрунтовано доцільність проведення своєчасної реабілітаційно-виховної роботи в закладах освіти з метою попередження відхилень у поведінці учнів. Особливу увагу акцентовано на надання допомоги дитині в реалізації її індивідуального потенціалу, особистісному становленні як повноцінного громадянина суспільства. Наголошено, що одним із найважливіших завдань є забезпечення соціального самовизначення дітей, яке залежить від реалізації двох важливих умов: залучення дітей у реальні соціальні відносини, стимулювання в них особистісного ставлення до діяльності та самореалізація у процесі соціальної взаємодії.*

Ключові слова: *діти з відхиленнями в поведінці; дезадаптовані діти; вразливі соціальні групи; дезадаптація; психолого-педагогічна і соціальна реабілітація; психолого-педагогічні діагностико-корекційні програми; соціально-педагогічні програми ресоціалізації; діагностика; перевиховання; реабілітаційно-корекційна робота.*

Постановка проблеми. В Україні останніми роками в усіх сферах життя й освітнього процесу відбуваються зміни, які приводять до різноманітних поведінкових